

Recensións

ANDRÉS DÍAZ, RAMÓN D' (2011): *Lengua, ciencia y fronteras*. Uviéu: Trabe. Anexos de *Revista de filoloxía asturiana* II. 347 pp. + CD-ROM.

Esta interesante achega sobre as fronteiras lingüísticas consta de 12 capítulos no formato de libro e de 17 capítulos no formato CD-ROM. Indágase nela se teñen sentido os conceptos de *lingua* e *dialecto*, e cómo se conciben as fronteiras entre linguas ou entre dialectos. A obra reúne non só contribucións de lingüistas españois, especialmente asturianos, e europeos, senón tamén de autores non lingüistas.

Entre as colaboracións deste último tipo están: a de L. M. Valdés Villanueva ("El mito del lenguaje: sistematicidad, convenciones, ideolectos", 305-333), quen realiza unha achega dende a filosofía da ciencia, e a de G. Nieto Feliner ("La importancia y el papel de las barreras y fronteras entre especies en Biología", 335-347), quen dende a bioloxía se acerca ás fronteiras entre especies. O último autor citado trata especialmente dos límites entre especies e da hibridación, que é unha transgresión deses límites. Para el, a hibridación en lingüística é máis fácil ca en bioloxía porque basta o contacto e non fai falta a herdanza dos trazos adquiridos doutra especie como en bioloxía.

O libro ábrese coa achega de H. Goebel ("Áreas, fronteras, similitudes y distancias: lección breve de geolingüística cuantitativa", 11-33). Este autor fai unha presentación breve pero acompañada de moitos mapas da dialectometría de Salzburgo. Goebel admite que, para aplica-los métodos dialectométricos e do programa VDM, ten que haber unha sinerxía entre métodos tradicionais e innovadores. Para el, a tarefa non é fácil a pesar de levar coenta anos investigando estes temas.

Na terceira contribución, P. García Mouton ("Sobre fronteras entre variedades castella-

nas y atlas lingüísticos", 69-87) realiza unha pequena crítica da dialectometría cando di "[...] para la proyección dialectométrica clara de un mapa lingüístico, se suele tener que elegir una de las dos, tres o más respuestas de las que se parte o bien incluir respuesta para una localidad donde en realidad no se obtuvo, mientras que, si se pudiera representar esa multiplicidad de posibilidades las delimitaciones aparentemente tajantes en general no lo serían tanto" (García Mouton 2011: 80). Esta autora fala dos antecedentes dos atlas lingüísticos españois e os seus límites, dalgúns estudos sobre límites nas falas castelás e pregunta para si se hai fronteiras dentro do castelán. Segundo esta autora, é difícil trazar feixes de isoglosas que establezan verdadeiras fronteiras dentro do castelán.

J. E. Gargallo Gil ("Fronteras romances en la península ibérica", 35-67) repasa as súas clasificacións dialectais anteriores e céntrase nalgúns enclaves lingüísticos, por exemplo, os de Extremadura española, o de Barrancos, o de Benasque, etc. Gargallo considera atinadamente que dende Santander a Tarifa hai unha soa lingua (o castelán); que de Fisterra a Cabo de Creus, por todo o norte, hai dúas fronteiras (Eo / Navia; Cinca, Ésera, Isábena) nunha fronteira continua; e que de Lisboa a Castellón hai dúas fronteiras consecutivas e tres linguas claramente delimitadas.

O capítulo de J. R. Morala ("La frontera entre el asturleonés y el castellano", 89-119) é moi atinado. O autor considera que o bispado de León se estende por un territorio diferente da maior parte do territorio astur prerromano e do convento xurídico asturicense. Para este autor, quizás haxa que formula-la posibilidade de que algunhas das isoglosas que hoxe corren a occidente do río Esla non cambiaron moito dende as orixes das linguas romances. Ademais, segundo este autor, a fala do bispado de León, con pronomes átonos de terceira persoa non etimolóxicos e co resultado /s/

para os grupos PL-, KL- e FL-, contribuíu a darlle ó castelán un aspecto máis occidental do que tería orixinariamente.

Mª Cueto Fernández no seu capítulo sobre a fronteira nororiental do asturleonés (“Una aproximación crítica a la delimitación nororiental del asturllionés”, 153-190) dá conta das diverxencias entre as diferentes propostas dialectais do oriente asturiano e do occidente cántabro. Cueto Fernández conclúe que houbo un retroceso cara a occidente do límite lingüístico nororiental e constata unha gran relación entre as falas orientais de Asturias e as súas veciñas de Cantabria.

T. Fernández Lorences ofrece mostras de alternancia de códigos nunha conversación espontánea de ámbito doméstico gravada sen coñecemento dos participantes (“Alternancia y mestura de código asturiano / español. Problemas nel determín de les fronteras llingüísticas”, 191-211). Ó estaren anulados os factores de idade (informantes de entre 42 e 56 anos) e socioculturais (nivel medio-alto), os cambios de código prodúcense segundo o tema e o propósito comunicativo. As argumentacións máis trabadas levan a un maior uso de trazos do castelán, pero a introdución de elementos irónicos propicia a aparición de trazos máis asturianos. En moitas ocasións, a análise é difícil de realizar pola proximidade lingüística entre asturiano e castelán e pola existencia de variedades híbridas e graduais de transición (*amestáu*).

Mª Alba Niño (“Fonteras lingüísticas en el ciberespacio”, 213-244) analiza a presenza de asturiano, *amestáu* e castelán na comunicación mediante ordenador. As mostras bilingües están constituídas por un *continuum de language mixing*, denominado *amestáu*, formado case sempre por unha lingua matriz composta de asturiano e castelán. Ademais do *amestáu*, faise uso de variedades dos diasistemas asturiano e castelán como procedemento retórico ou estilístico.

No excelente traballo de R. de Andrés Díaz (“Fronteras lingüísticas y geotipos, con atención a la zona Eo-Navia (Asturias)”, 121-151) trátase a fronteira entre o galego e o asturleo-

nés na franxa máis occidental de Asturias. Esta fronteira baséase historicamente nun feixe de corenta isoglosas fónicas e morfolóxicas (ditongación de *ɛ* e de *ø*, conservación de *-N-*, palatalización de *L-*, etc.), que baixan pola cunca do río Navia en dirección norte-sur. Para o autor deste capítulo, entre os ríos Eo e Navia fábase galego; a fronteira na zona citada e noutras non é un construto ilusorio e enganoso; e a fala dese recuncho é galegoportuguesa de transición ó asturleonés. No entanto, dende o ámbito da Academia da Llingua Asturiana, considérase problemática a adscripción xeotípica das falas occidentais de Asturias e, en lugar dunha fronteira, cóidase que hai un continuo lectal. Andrés sostén que a taxonomía folk, que fai o pobo que fala unha lingua, non é operativa en lingüística, senón obxecto de investigación sociolóxica e, ademais, non defende a ponderación xerárquica das isoglosas, xa que critica as deficiencias dos métodos estatísticos utilizados ata agora. En definitiva, os continuos graduais son, para este autor, continuos fronteirizos e as discontinuidades son inevitables dentro dos continuos.

Na novena contribución do libro (“De la lengua al idioma: una frontera en la percepción colectiva de los hablantes”, 245-269), A. I. Álvarez Menéndez ocúpase de actitudes lingüísticas ou cuestións de psicoloxía de sentido común e tamén defende dun xeito discutible e clasista unha diferenza terminolóxica entre *lingua* e *idioma*, a pesar de que son expresións que na bibliografía lingüística se usan como sinónimas. Segundo Álvarez Menéndez, a lingua é unha ferramenta de comunicación máis ou menos limitada, e o idioma é unha imaxe vertebradora dunha identidade social, cultural, histórica, en que unha determinada comunidade pon a súa representación. Quen detenta o poder simbólico de sanciona-los comportamentos modélicos, verbais e non verbais, é un grupo reducido. O autor termina declarándose usuario de dúas linguas (asturiano e castelán) en contacto, pero dun só idioma (castelán).

A. Fernández Fernández (“La ilusión de las lenguas”, 271-303) chama *ilusión das linguas*

á crenza non xustificada na existencia dos referentes dos usos comúns (non técnicos) dos nomes das linguas e da palabra *lingua*. Na parte dedicada á lingua dos lingüistas analiza a Saussure, Coseriu e Andrés. Este último defende a utilidade clasificatoria dos conceptos de *lingua* e de *dialecto* baseados en criterios estritamente lingüísticos. Fernández Fernández sostén que a noción común de *lingua* só é vagamente empírica e termina falando de ideoloxías da lingua: *a ideoloxía da lingua propia*, que é cohesiva; *a ideoloxía da lingua común* ou *nacional*, que é expansiva; e *a ideoloxía da lingua internacional*, que é máis cohesiva ca expansiva pero dun xeito paradoxal ó mitiga-la uniformización para controlar posibles resistencias poscoloniais.

No CD-ROM figuran cinco colaboracións: dúas sobre a fronteira entre asturiano e galego (Dubert García e Barcia López), unha sobre a identidade lingüística (Viejo Fernández), unha sobre falas cacereñas de posible orixe galega ou portuguesa (Sanches Maragoto) e outra sobre o *dialect levelling* nos dialectos do vasco (Ibarra Murillo).

O primeiro traballo sobre a fronteira entre asturiano e galego é de F. Dubert García ("Sobre linguas e fronteiras no noroeste da península", 427-441) e está moi ben argumentado. Este autor coida que o proxecto ETLÉN (Estudio de la Transición Llingüística na Zona Eo-Navia) conseguirá obter unha boa base de datos, mostrará fronteiras entre fenómenos pero non logrará trazar fronteiras entre linguas nin entre dominios.

O segundo capítulo sobre a fronteira citada é de Barcia López ("La frontera lingüística entre el gallego y el asturiano", 443-457). O autor citado considera que os dezaioito concellos máis occidentais de Asturias teñen falas que pertencen ó dominio lingüístico galego, que os trazos asturianos destas falas aumentan cara a oriente e que para formar ós profesores do que el denomina *galego-asturiano* non chega cun curso de verán de quince días.

X. Viejo Fernández ("Identidad lingüística: apuntes para su conceptualización y definición", 349-383) coida que o relevante nunha

identidade lingüística non son os límites, senón as súas referencias, que falar dunha maneira podendo falar doutra debe de significar algo por si mesmo e que unha identidade lingüística ten o seu significado e o seu significante.

O traballo de E. Sanches Maragoto ("As falas das Elhas, Valverde e San Martinho (Cáceres): orixe galega ou portuguesa?", 385-425) trata sobre falas do Val do Río Ellas ou do Val de Xalma que boa parte da lingüística galega estima galegas. Sanches Maragoto non considera adecuado que as falas da rexión de Xalma se deban a unha repoboación galega de principios do século XIII. O autor acusa á lingüística galega de elaborar unha teoría para nega-la portuguesidade destas falas. Convén lembrar que a non portuguesidade destas falas tamén a defende no volume recensionado por min Gargallo Gil, quen denomina estas falas como *dialectos propios de orixe galegoportuguesa medieval*. Para Sanches Maragoto, as falas de Xalma deben ser relacionadas co resto dos enclaves lingüísticos portugueses en territorio español. Tamén pensa que a orixe das falas de Xalma está relacionada coa posesión do enclave de Xalma por parte de Portugal xa no século XI. Dende o meu punto de vista, aínda que admito que se abusou da repoboación con norteños de terras ermas do sur, considero que a continuidade poboacional hai que levala a antes do século XI. Se se fai isto, convén non esquecer que as terras do Val de Xalma pertenceron á Lusitania romana, que tiña por capital a Emerita Augusta e que abranguía territorios do actual estado español e do actual estado portugués. Por outra parte, a idea de que o portugués cando ten como lingua teito o castelán soa como galego non explica por qué varios futbolistas búlgaros da década dos noventa do século pasado que xogaron e viviron en Portugal falaban un portugués que soaba a galego. Digo que non explica isto último porque tales futbolistas non tiñan como lingua teito o castelán.

O. Ibarra Murillo ("La difuminación de las fronteras dialectales o *dialect levelling* en los dialectos del euskera", 459-483) analiza a nivelación dialectal do vasco en dialectos de

Navarra e conclúe que se está dando unha difuminación das fronteiras dos dialectos debido ó *euskera batua* e ós dialectos vascos máis centrais.

A obra comentada por min reúne traballos con enfoques plurais sobre as fronteiras lingüísticas e sobre a validez dos métodos usados para delimita-las fronteiras. A pesar de que unhas colaboracións son máis valiosas ca outras, todas resultan interesantes e de obrigada lectura.

Aquilino Santiago Alonso Núñez